

СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ ОПТИМІЗАЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПОТРЕБ І МОТИВІВ НАСЕЛЕННЯ

В статті розглянуто міграційний механізм потреб і мотивів населення, який сформувався на протязі тривалого періоду існування спільноти та зазнавав впливу з боку системи розселення, транспортної мережі регіону, соціально-економічного розвитку. Визначальне місце у становленні міграційного мотиву має зовнішнє середовище, яке опосередковано через узгодження з потребами особи відтворює його у функціях, визначенні, формах та проявляється у його властивостях.

Ключові слова: міграційні потреби, міграційні мотиви, міграційний механізм, міграційне право, населення.

В статье рассмотрен миграционный механизм потребностей и мотивов населения, который сформировался в течение длительного периода существования сообщества и испытывал влияние со стороны системы расселения, транспортной сети региона, социально-экономического развития. Определяющее место в становлении миграционного мотива имеет внешнюю среду, которая опосредствована через согласование с потребностями лица воспроизводит его в функциях, определении, формах, и проявляется в его свойствах.

Ключевые слова: миграционные потребности, миграционные мотивы, миграционный механизм, миграционное право, население.

The migratory mechanism of necessities and reasons of population is considered in the article, which was formed during the protracted period of existence of association and tested influence from the side of the system of settling apart, transport network of region, socio-economic development. A determining place in becoming of migratory reason has an external environment, which mediated through a concordance with the necessities of person reproduces him in functions, determination, forms, and shows up in his properties.

Key words: migratory necessities, migratory reasons, migratory mechanism, migratory right, population.

Постановка проблеми. Прояв мотивів міграції через властивості виявляє змогу до констатації ще одного явища. За весь історичний період дослідження міграцій демографи зустрічаються з потребою чіткого визначення ролі та механізму впливу мотивів міграції. Одні, з причин неможливості отримати чіткої відповіді, філігранно обходять явище механізму мотивації міграцій та створюють причинно-наслідкові теорії, інші зазначають що «... розробка теорії міграційної поведінки передбачає отримання відповідей на цілий ряд принципових запитань, не зрозуміла до кінця роль та місце різних факторів, що обумовлюють ту чи іншу поведінку, по різному складається механізм прийняття рішення по конкретному поведінковому рішенню» [17, с. 37].

Державна політика в області регулювання міграцій покликана реалізовуватись через систему нормативно-правових актів та державних програм.

В ході проведення дослідження ми дійшли до висновку, що сучасний етап характеризується відсутністю будь-яких програм та регуляторних заходів нормативно-правового характеру. Натомість в історії міграційної поведінки така практика використовувалася у регулюванні сільських міграцій в минулому.

Аналіз досліджень і публікацій. На думку більшості дослідників, на сучасному етапі, внаслідок тривалої ізоляції від загальносвітових тенденцій міграційне право в Україні лише починає розвиватися і на нинішньому етапі перебуває у стадії еволюційного становлення власних інститутів і норм права [10, с. 10]. Основними джерелами міграційного права в Україні є Конституція України; закони; укази Президента України; постанови Кабінету Міністрів України; міжнародні договори, укладені Україною і ратифіковані Верховною Радою України;

підзаконні акти міністерств і інших центральних органів державної виконавчої влади України.

Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року Конституція України вперше визначила конкретний предмет провадження міграційного права – регулювання міграційних процесів. У п. 10 першої частини статті 92 закладено ключове для становлення міграційного права в Україні положення, де зафіксовано, що «засади демографічних та міграційних процесів» визначаються виключно законами. Загалом Конституція значно розширила правове поле регулювання міграційних процесів. Статті Конституції України зафіксували загальновизначані у міжнародному праві демократичні принципи, норми і стандарти у сфері міграційного права. Дуже показово у цьому є стаття 33, де кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується дотримання спеціального принципу міграційного права – свободи пересування, вільного вибору місця проживання, тощо [1, с. 10 ;15].

Становлення інститутів міграційного права в Україні пов'язане з розробкою та прийняттям Верховною Радою України XII скликання протягом 1991-1994 років цілого пакету законодавчих актів.

Чільне місце у пакеті міграційного законодавства належить Закону України «Про громадянство України». Законом встановлено, що громадянство України визначає постійний правовий зв'язок особи і Української держави, який знаходить свій вияв у їхніх взаємних правах та обов'язках. Відповідність Закону принципам міжнародного права засвідчує наявність у ньому загальновизначаних демократичних норм. Преамбула Закону відповідає статті 15 Загальної Декларації прав людини [4, с. 65].

На фоні зниження ролі провідного відомства в області управління міграційною поведінкою населення, простежується чітка тенденція надання пріоритету зовнішній міграції над внутрішньою, коли остання взагалі не знаходить відображення у нормативно-правовому регулюванні.

Пріоритет на користь регулювання зовнішньої міграції цілком виправданий з точки зору лібералізації стосунків з іншими державами, коли останні відстоюють власні інтереси та вимагають нормалізації міграційного законодавства, контролю за нелегальною міграцією, припинення транзиту нелегальних мігрантів з інших держав тощо. Проте, аналіз обсягів міграцій, визначення пріоритетів у регулюванні саме за внутрішньою міграцією представлено напрямками «село-місто» та «село-село». Оскільки обсяг постійної внутрішньої міграції значно перевищує постійні закордонні переміщення, то і наслідки від них здійснюють на кілька порядків вищий вплив на соціально-економічний стан регіону, і прогалини у нормативно-правовому регулюванні слід сприймати як недоліки роботи відповідних державних органів та організацій.

Таким чином, низький законодавчо-нормативний вплив на міграційні процеси сприяє хаотичному

формуванню мотиваційного механізму міграцій населення. З іншої точки зору, існує опосередкований вплив нормативно-правового регулювання областей життя людини, досліджений нами в ході аналізу у другому розділі, які мають статус фактороутворюючих сфер суспільного розвитку. Тобто, незважаючи на відсутність цілеспрямованого державного управління міграціями, держава здійснює опосередкований вплив на мотив мігранта, сила якого значно перевищувала в минулому недолугі спроби надати міграціям організованої форми.

Виклад основного матеріалу. Слід відмітити, що навіть за умов відсутності чітких сформованих стратегій розвитку держави та регіону існує можливість управління міграційними намірами населення через формування механізму мотивації міграцій. У спрощеній формі для його використання достатньо напрацьованої методики визначення впливу фактороутворюючих сфер міграції через систему похідних від факторів індикаторів. Їх дослідження дає змогу визначити наслідки прийняття законодавчого чи підзаконного акту, та за умов негативного впливу провести корегування або повну його відміну.

Запропоновану систему індикаторів доцільно виділити в окремий інструмент пасивного управління міграціями через їх включення у перспективні плани розвитку регіону. Головна перевага включення індикативних інструментів до перспективних планів регіональної політики полягає у наглядному попередженні наслідків запланованих дій, демоекономічного розвитку, розвитку продуктивних сил тощо. Оскільки метою використання індикаторів стають прогнози розвитку міграційного середовища, з впевненістю можна стверджувати, що ефективність прогнозів залежить від включення індикаторів до найширшого кола сфер суспільного життя та утворення системи моніторингу міграційних намірів [19, с. 110].

Подальше формування мотиваційного механізму міграційних процесів сільського населення можна розглядати у вузькому та широкому розумінні. Управління міграціями у вузькому розумінні включає набір регуляторних інструментів корегування впливу міграційних факторів на наміри особи до здійснення переміщення. Широке розуміння побудови механізму мотивації міграцій населення слід розглядати у формі глобального процесу динамічного розвитку середовища особистості, відповідно до якого відбувається корегування міграційних тенденцій з метою досягнення поставленого завдання перерозподілу окремих груп трудових ресурсів та населення в цілому.

Вибір інструментів регуляторної політики здійснюємо на основі побудованої нами моделі формування мотиваційного механізму міграцій населення. Першою і загальноприйнятою для використання стає політика пасивного управління намірами мігранта (рис. 1) [18, с. 65].

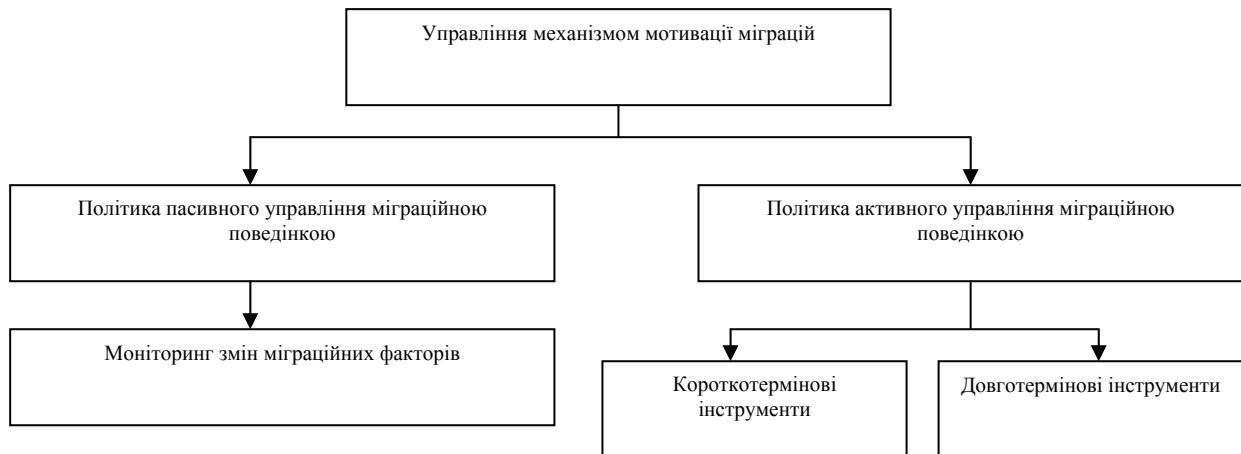

Рис.1. Види управління міграційними намірами особи

Альтернативою до пасивних заходів є політика активного управління міграційною поведінкою, яка передбачає безпосереднє втручання у мотиваційний механізм, вищу ефективність отримуваних результатів та порівняно високими витратами на регулювання. В свою чергу активне управління утворене з груп короткострокових та довгострокових регуляторних інструментів.

Різниця між короткостроковими та довгостроковими інструментами розкривається через вплив на міграційний процес. Короткострокові регуляторні інструменти орієнтовані на досягнення тимчасових цілей стримування чи стимулювання

міграційної активності та не призводять до зміни якісного стану механізму мотивації міграцій. Їх використання у формі тимчасового втручання необхідне за умов неузгодженості міграційного потенціалу з можливостями реципієнта до прийому новоселів чи трудових мігрантів.

До короткотермінових засобів впливу на міграційну поведінку належать: інформаційне забезпечення та супроводження переміщення; PR та реклама сільського/міського способу життя; транспортне забезпечення, зв'язок та їх тарифікація (табл.1) [17, с. 34].

Таблиця 1.

Короткотермінові засоби впливу на міграційну поведінку населення

Регуляторний інструмент	Переслідувані цілі
1. Інформаційне забезпечення і супроводження	1. Досягнення рівноваги між соціальною, трудовою та віковою структурами міграційної групи та здатністю реципієнта до прийому. 2. Тимчасове стримування міграційної групи через створення суб'єктивної думки про безперспективність/перспективу переїзду
2. PR та реклама	1. Формування образу мігранта. 2. Створення суб'єктивної думки про перспективи проживання та праці у містах
3. Транспортне забезпечення, зв'язок та їх тарифікація	1. Стимування/стимулювання міграцій за окремими напрямками через відсутність/існування транспортного сполучення. 2. Формування постійної/маятникової міграцій через інтенсивність транспортного сполучення. 3. Формування інформаційного між особистого спілкування

Для подолання негативного впливу допускається адміністративне втручання у формі тимчасового стримування чи стимулювання міграцій. Проте, не слід використовувати ці інструменти на тривалий період, оскільки це: по-перше, не дасть позитивного ефекту; по-друге, призведе до трагічних наслідків при силовому втручанні [12, с. 25].

Використання перерахованих інструментів ґрунтується на принципах мінімальних фінансових витрат на регуляторні заходи, суб'єктивного характеру сприйняття особою навколишнього середовища, дотримання прав людини.

Група довготермінових інструментів формування механізму мотивації міграцій населення більш різностороння і ставить за мету якісні зміни механізму мотивації міграційної поведінки. Якісні зміни відбуваються у формуванні трьох груп

факторів, серед яких: фактори потреб мігранта, фактори особистості та фактори зовнішнього середовища. Висновки зроблені за результатами дослідження у першому розділі свідчать про існування глибокого коріння у становленні перерахованих груп факторів. Тому, поряд з оперативним втручанням, яке отримало назву використання короткострокових інструментів, досягнення якісних змін у складових перерахованих груп факторів можливе лише за рахунок безпосереднього управління цими складовими. Слід відмітити, що серед складових потреб мігранта та факторів особистості чітко простежується перелік елементів, вплив на які неможливий.

Впевненість психологів та соціологів про керованість перерахованих факторів особистості [9, с. 45–48] сприймаються нами з пересторогою,

оскільки управління ними побудоване на таких процесах, як навчання, отримання досвіду, дорослішання, виховання, які для отримання очікуваного результату вимагають тривалого часу здійснення управлінських заходів. Тому, надання для них назви інструментів довготермінового характеру цілком виправдане строками отримання якісного результату у формуванні механізмів мотивації міграцій.

Управління зовнішнім середовищем досить складне через багатогранність природи його формування та вимагає великого обсягу суспільних

ресурсів, що, як правило, визначає відмову від впливу на формування цих елементів. Управління зовнішнім середовищем, на нашу думку, доцільно поводити через запропоновану систему моніторингу в контексті політики пасивного впливу на механізм формування мотивів до міграцій. Доцільність формування механізму мотивації міграцій можна побудувати схему здійснення заходів оптимізації впливу факторів на міграційну поведінку особи (рис. 2) [14, с. 47–51].

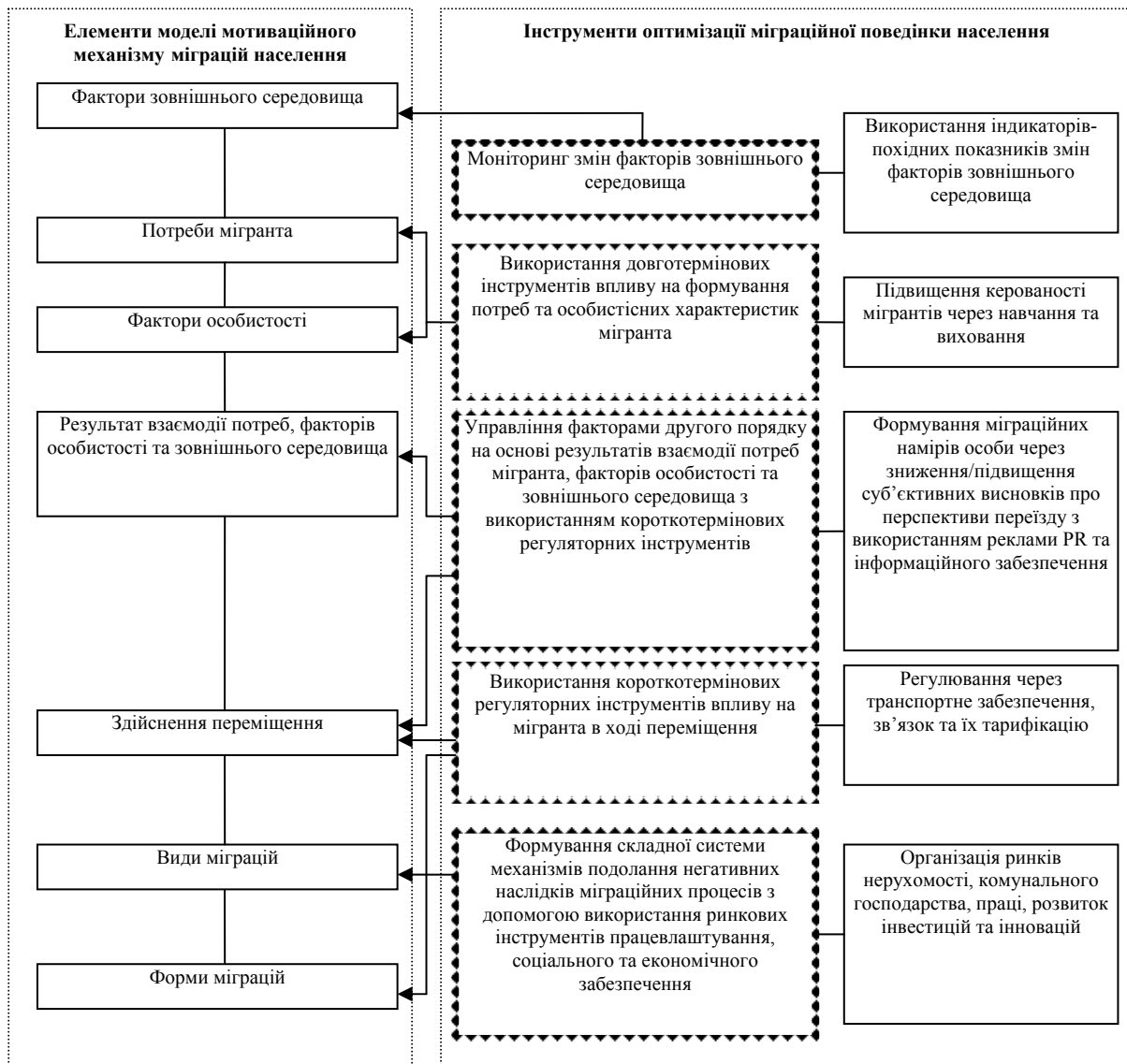

Рис. 2. Схема включення заходів оптимізації поведінки населення до моделі формування мотивів міграції

На перерахованих інструментах активне втручання в механізм мотивації міграцій не обмежується. До його числа має право на включення ряд ринкових інструментів, які дають змогу подолати негативні наслідки міграційних процесів пов'язані з кризою ринку праці

соціального та економічного забезпечення тощо. Принцип використання ринкових можливостей полягає у відмові від концепцій, що констатують існування перелічених переважно негативних наслідків сільських міграцій для міських поселень у формі зростання безробіття, соціального

навантаження на бюджети міст, нестачі житла тощо. Використовуючи зарубіжний досвід регулювання ринкової економіки, в основу доцільно поставити людину – споживача соціальних благ. З цієї точки зору зростання чисельності населення та його концентрація у містах призводить до зростання попиту на товари та послуги. За ефективної інвестиційної політики через ефект мультиплікатора зростання попиту перетворюється на підвищення виробництва та зайнятості новоприбулих трудових ресурсів при одночасному соціальному забезпеченні, завантаженні комунального господарства, забезпеченні житлом, працею тощо.

Висновки. Отже, з огляду на складність становлення факторів особистості можна стверджувати, що управління ними розтягується на строк від десяти до двадцяти років. Тобто до двох міжпереписних періодів (демографічних періодів). Таким чином, управління довготерміновими

міграційними інструментами слід проводити з особливою обережністю, за умов існування потреби у формі прогнозованих корінних змін у міграційній поведінці під впливом соціальних, економічних чи глобальних зрушень. Неврахування строкових особливостей управління механізмом мотивації міграцій через фактори особистості та потреб мігранта призводить до двох негативних наслідків: 1) відбувається зведення мотиваційної пружини і зазначений інструмент перетворюється з регуляторного засобу на джерело генерування міграційних намірів; 2) на час завершення якісних змін окремих елементів мотиваційного механізму за тривалий період відбувається втрата актуальності поставленого завдання і на перший план виходить потреба подолати наслідки неадекватної реакції міграційних груп на нові стимули з боку факторів зовнішнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Огляд і коментарі. – К.: Наукова думка, 1996. – 132 с.
2. Положення про Державний комітет України у справах національностей та міграції: Указ Президента України від 19 березня 2002 р. № 269/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 12. – Ст. 560.
3. Про біженців: Закон України від 21 червня 2001 р. № 2557-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – N 47. – Ст. 250.
4. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.
5. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208.
6. Про додаткові заходи щодо реалізації права людини на свободу пересування і вільний вибір місця проживання: Указ Президента України від 15 червня 2001 р. № 435/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 25. – Ст. 1107.
7. Про заходи щодо реєстрації фізичних осіб: Указ Президента України від 11 січня 2002 р. № // Офіційний вісник України. – 2002. – № 3. – Ст. 80.
8. Про імміграцію: Закон України від 7 червня 2001 р. № 2491-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 41. – Ст. 197.
9. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25 червня 1992 № 2494-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 529.
10. Барський В. Р. Міграційне право України. Навчальний посібник / В.Р.Барський. – К.: ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2004. – 131 с.
11. Борута І. Міграційне право ЄС. / І.Борута. – К.: Вид-во ІМВ КНУ ім. Т. Шевченка. – 130 с.
12. Вовканич С., Копистянська Х. Розвиток інтелектуального потенціалу та зовнішньоміграційні процеси / С. Вовканич, Х. Копистянська // Регіональна економіка. – 2004. – № 2 – С. 23–35.
13. Гнибіденко У. Соціальний вимір в умовах глобалізації як засіб забезпечення соціального захисту та прав людини / У. Гнибіденко // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 2. – С. 33–38.
14. Данюк М., Леонтенко О. Удосконалення державної міграційної політики України / М. Данюк, О. Леонтенко // Україна: аспекти праці. – 1999. – № 6. – С. 47–51.
15. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / За ред. Стешенко. – К.: ІЕ НАН України, 2001 – 560с.
16. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 316 с.
17. Довжик Б. Актуальне регіональне дослідження трудової міграції / Б.Довжик // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 3. – С. 37–44.
18. Зайончковська Ж. Міграції населення як індикатор соціальної напруженості / Ж. Зайончковська // Вісник Академії наук України. – 1994. – № 4. – С. 65–68.
19. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е.М. Лібанової, О.В. Позняка. – К.: РВПС України, 2002. – 206 с.
20. Малиновська О. Зовнішня трудова міграція: можливі напрями державного регулювання / О. Малиновська // Вісник Національної Академії державного управління при Президенті України. – 2003. – № 44. – С. 333–341.

Рецензенти: Гавеля В. Л., д. філос. н., професор;
Мінц М. О., к іст. н., доцент.

© Чорна В. О., 2011

Дата надходження статті до редакції 05.05. 2011 р.